

Вважаємо також, що виявлення і специфічних особливостей нової ієрархії цінностей з урахуванням тенденцій особистісної ідентифікації на етапі перехідного періоду сприятиме розробці оптимальних соціокультурних стратегій розбудови громадянського суспільства в Україні.

Джерела та література

1. Панарін О.С. Искушение глобализмом. – М. Русский национальный фонд, 2000. – 328с.
2. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. М. Рефлекс-бук, К: Ваклер, 2002. – 480 с.
3. Бек У. Что такое глобализация? М., 2001.
4. Особистість у контексті глобалізації. Матеріали круглого столу // Соціологія: Теорія, методика, маркетинг. – 2002. - № 2. – С. 3-123.
5. Людина і культура в умовах глобалізації // Збірник наукових статей К.: Видавець ПАРПАН, 2003. – 400 с.
6. Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко. Пути и перепутья современной цивилизации - К., 1998.
7. Джорж Г. Мід. «Дух, самість і суспільство». - К.: Український центр духовної культури, 2000. - С. 416.
8. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism. - N.Y., 1996. - P. 162.
9. Davidson J.D. Lord William Rees-Mogg. The Sovereign Individual.-N.Y., 1997.
10. Ч. Тейлор. Етика автентичності. - К.: «Дух і Літера» 2002. – С. 128.
11. Мюнх Р. Социологический анализ новой диалектики и динамики развития информационного общества. – М.: 1999.
12. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта. – М.: 1999.
13. Ferguson M. The Aquarian Conspiracy: Personal and Social Transformation in the 1980. - London. - P.72.
14. Донченко, Ю. Романенко. Архетипи соціального життя і політика/Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення. - К. Либідь, 2001. – 334 с.
15. Злобіна О.Г., Тихонович В.О. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності. - К.: 1996, - 100 с.
16. Соболева Н.І. Соціологія суб'єктивної реальності. К.: 2002, - 296с.
17. Кримський С. Запити філософських смислів // *Ціннісно-смисловий універсум людини*. - К.: Вид. ПАРАПАН. 2003.

Дзьобань О.П

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО РОЗУМІННЯ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Актуальність розуміння феномена безпеки стосовно забезпечення безпеки України виникла не сьогодні. Ще на початку 90-х років, після катастрофи СРСР було поставлене питання про адекватність системи забезпечення безпеки тим умовам, у яких знаходиться українське суспільство¹.

Результати аналізу досліджень з даної проблеми. Більшість досліджень, присвячених розпаду СРСР, аналізувала переважно внутрішні й зовнішні причини цього процесу [1]. Однак, коли обговорювалася проблема формування нової системи забезпечення безпеки, з'ясувалася неадекватність традиційних уявлень про безпеку, які, сформувавшись під впливом ідеологічних постулатів, не відображають суть феномена. На жаль, теоретичні дискусії, що розгорнулися в першій половині 90-х років, до кінця століття згасли, поступившись місцем політичним баталіям. Проблема так і залишилася невирішеною як у теоретичному, так і в практично-політичному плані. Разом з тим збереження колишніх стереотипів фактично призводить до відтворення системи забезпечення безпеки, що існувала і вже виявила свою слабкість і неефективність. Більше того, неадекватні уявлення про безпеку можуть призвести до глобальних катастрофічних наслідків. Зокрема, японський дослідник К.Мушакодзі дійшов висновку, що в основі загальнопланетарної надзвичайної ситуації, “яка робить продовження життя у колишньому його виді глибоко проблематичним”, лежить саме “криза нашого визначення безпеки і наших уявлень про неї” [2, с. 5].

Небезпека повторення сумного досвіду СРСР в Україні і навіть, можливо, у більш глобальних масштабах викликає необхідність приведення уявлень і, відповідно, системи забезпечення безпеки України у відповідність з об'єктивною природою феномена безпеки, що і є *метою* даної статті.

В даний час, згідно з положеннями Закону України “Про основи національної безпеки України”, національна безпека визначається як “захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються стабільний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам” [3]. Ця дефініція одержала широке поширення, що пояснюється не тільки законодавчим статусом. Ототожнення безпеки з захищеністю у віт-

¹ Тема даної статті безпосередньо пов'язана з соціально-філософськими дослідженнями в межах комплексної цільової програми НДР “Соціально-філософські і філософсько-правові проблеми розвитку суспільства”, яку здійснює кафедра філософії Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого (державний реєстраційний номер 0186.0.070870), а також з науковими проблемами, над якими працює автор статті в межах дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук.

чизняній парадигмі історично сходить до поняття державної безпеки як стану захищеності держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Соціально-політичні зміни, які відбулись наприкінці минулого століття, викликали певну трансформацію уявлень про безпеку суспільства. Однак, хоча й у більш широкому контексті захищеності життєво важливих інтересів суспільства і держави, згаданий Закон України законодавчо закріпив ту ж саму дефініцію державної безпеки. У результаті сформоване традиційне розуміння безпеки трохи змінило форму, але залишилося домінуючим.

Разом з тим, як свідчить досвід, безпека не може бути зведена виключно до захищеності. Наприклад, основу забезпечення глобальної безпеки наприкінці ХХ – початку ХХІ століття складала підтримка стану незахищеності провідних ядерних держав від ракетно-ядерного нападу. У зв'язку з цим СРСР і США, уклавши договір про протиракетну оборону (ПРО), фактично прийшли до угоди про те, що підвищення рівня протиракетної захищеності не зміцнює, а, навпаки, знижує їхню безпеку, оскільки в протилежній стороні виникає можливість нанесення безкарного удару.

Варто звернути увагу на те, що Закон України “Про основи національної безпеки України” визначає безпеку за допомогою термінів, що також вимагають свого визначення. Зокрема, розуміння національних інтересів як “життєво важливих матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальних потреб суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток” [3], лише підсилює невизначеність дефініції. Оскільки інтереси й потреби, як справедливо вважає російський дослідник М.Рибалкін, неможливо захищати, а можна тільки задовольняти, то не можна й забезпечити “стан захищеності” потреб або інтересів [4]. Крім того, оскільки загроза являє собою лише форму вираження агресивного наміру, то захиститися від загрози неможливо.

Звертає на себе увагу й те, що недостатня визначеність змісту “життєво важливих інтересів” та “внутрішніх і зовнішніх загроз” створює можливість зміщення акцентів у сфері безпеки на захист корпоративних інтересів під прикриттям “інтересів особистості, суспільства і держави”. Іншими словами, законодавче визначення безпеки віддзеркалює не понятійний, а практичний підхід до тлумачення феномена. Внаслідок цього в розглядуваній дефініції не розкривається сутність безпеки, а лише виражаються утилітарні побажання захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Усвідомлення дослідниками обмеженості розуміння безпеки як “стану захищеності” призвело до появи великої кількості альтернативних визначень. При цьому безпека, як правило, розглядається як відсутність загроз, атрибут системи; специфічна діяльність (з нейтралізації загроз суспільству й державі; із забезпечення сприятливих умов для розвитку держави, захисту життєво важливих національних інтересів, досягнення національних цілей); сукупність факторів, що забезпечують життєздатність держави тощо [5].

Багато авторів прагнуть додати поняттю безпеки більш сучасного змісту, що відповідає реальним умовам забезпечення безпеки [6]. Однак заміна застарілих уявлень на більш сучасні не вирішує проблеми. Сьогодні визначень безпеки стало настільки багато, що незрозуміло, які з них брати за основу при проектуванні системи забезпечення безпеки. Крім того, не виключено, що сучасні уявлення про безпеку виявляться такими ж конкретно-історичними і минулими, як і попередні, тому існує небезпека, що ми знову поставимо перед необхідністю переосмислювати свої уявлення після чергової катастрофи.

Широта уявлень про безпеку є цілком природною, оскільки чим складнішим і багатшим є досліджуваний об'єкт, тим більше дефініцій його описують. Однак таке різноманіття не завжди є тотожним розкриттю його природи. Невизначеність поняття “безпека” виявляється в поширеності таких вкрай некоректних словосполучень, як “система безпеки”, “стратегія безпеки” тощо [7]. При більш детальному сутнісному аналізі стає цілком очевидним, що не може бути, наприклад, “стратегії безпеки”, коректніше вести мову про “стратегію забезпечення безпеки”. Термінологічна нестійкість поняття безпеки робить невизначеним концептуальну підставу системи забезпечення безпеки України, внаслідок чого суспільна та державна діяльність у сфері безпеки [8] може виявитися небезпечною [4]. Крім того, розбіжності в розумінні безпеки визначають формування систем її забезпечення. Наприклад, якщо під безпекою розуміється “стан захищеності” чого-небудь, то забезпечення безпеки будується навколо загроз, від яких необхідно захищатися. Якщо ж безпека ототожнюється з відсутністю загроз або небезпек, то забезпечення безпеки набуває характеру нейтралізації (усунення) джерел (носіїв) небезпек.

Аналіз сучасних уявлень про безпеку свідчить, що проблема усвідомлення сутності безпеки і, відповідно, її понятійного визначення залишається поки що невирішеною, а поняття безпеки, що розкриває сутність феномена, у даний час відсутнє. У зв'язку з цим, замість приведення наших уявлень у відповідність з конкретною ситуацією, виникає необхідність усвідомлення природи безпеки, що детермінує особливе існування феномена в конкретно-історичних умовах. Як відомо, в науці найбільш привабливим є завдання виявлення того абсолютного, яке додає відносному його справжнього змісту, і навпаки, без вирішення цього завдання завжди існує небезпека прийняття як загального особливої форми існування феномена. Побудована на такій підставі система забезпечення безпеки може не тільки не забезпечити її, але й сама може стати небезпечною для суспільства й держави.

В контексті даної проблеми необхідно проводити межу, говорячи мовою системології, між природними і штучними системами. Природна система – це система, яка має об'єктивну природу, що визначає природний характер її виникнення, функціонування і розвитку. На противагу їй штучна система існує не як природне, а як людське утворення.

Діяльність людини накладає свій відбиток на існування природних систем, вносячи в тому чи іншому ступені штучність у їхнє функціонування і розвиток. Ступінь цього впливу різна, а його характер може знаходитися як у рамках природного розвитку системи, так і виходити за його межі. Тому всяка соціальна система, будучи природною за своєю об'єктивною природою, є носієм як природного, так і штучного змісту. Різний характер поєднання природного й штучного в сполученні з нескінченним різноманіттям умов

прояву сутності природних систем породжує множинність форм їхнього існування.

Ведучи мову про безпеку суспільства, ми зазвичай маємо на увазі її збереження. Все, що заперечує існування системи, являє собою небезпеку, і навпаки, система, існуванню якої не загрожує заперечення, знаходиться, на думку К.Поппера, в безпеці [10]. Разом з тим, існування природної системи має динамічний характер, вона не тільки функціонує, відтворюючи свої системні зв'язки, але й розвивається, змінює системний взаємозв'язок. У цій єдності функціонування й розвитку виявляється єдність збереження і зміни, а будь-яка природна зміна певною мірою заперечує існуючий стан суспільної системи.

Оскільки розвиток природних систем має об'єктивний характер, що детермінується природою системи, заперечення того чи іншого існуючого стану системи не означає заперечення її існування як системи. Навпаки, вона сутнісно зберігається в цій зміні (діалектичному запереченні) завдяки переходу від одного свого природного стану до іншого. Збереження ж деякого стану на шкоду сутності, що розвивається, призводить до заперечення природи, а отже, і самої суспільної системи. Внаслідок цього в об'єктивному сенсі безпека природної (суспільної) системи визначається не збереженням її існуючого стану, а збереженням її природи. Тому небезпеку для системи представляє не заперечення існуючого, а заперечення її природи. У зв'язку з цим безпека суспільної системи являє собою не щось окреме від самої системи або деякий її особливий компонент, а специфічне визначення відношення існування системи до заперечення її буття (небезпеки).

Для того, щоб знайти ту грань, що відокремлює безпечний вплив на систему від небезпечного, необхідно ввести критерії визначення безпеки функціонування і розвитку конкретних систем. Виходячи з поняття природи речей, найважливішим критерієм визначення небезпеки і безпеки може бути взята природна визначеність, природність функціонування й розвитку системи. У зв'язку з цим, як відзначалося вище, безпечними впливами на соціальну систему можуть вважатися такі, які не викликають суттєвої зміни її природного функціонування й розвитку, зміни її природи. Тому завдання забезпечення безпеки полягає не в тому, щоб виходячи із суб'єктивних уявлень зовнішньо перешкоджати природному розвитку, а навпаки, у тому, щоб усвідомити цю природу й створювати умови для природного розвитку, а значить, і для об'єктивно детермінованого переходу від буття до небуття і від небуття до буття окремих моментів. У цьому усвідомленні природної визначеності й полягає, як справедливо вважає М.Рибалкін, основа забезпечення справжньої безпеки [4].

Однак необхідно мати на увазі, що природний розвиток соціальної системи з точки зору особистості (її потреб, інтересів, цінностей тощо) також може розглядатися як небезпечний, що активізує діяльність з нейтралізації природних небезпек. Так, наприклад, людина прагне самообмежити свою тваринну (біологічну) природу введенням певних соціальних норм права й моралі. Тому було б надто великим спрощенням розглядати проблематику соціального буття феномена безпеки лише в контексті збереження природної визначеності природної системи. Навпаки, людина часто свідомо руйнує природні системи, щоб досягти своїх утилітарних цілей. Однак при цьому вона повинна усвідомлювати й прораховувати всі наслідки своїх дій.

Посилення людського впливу на природні процеси по-новому висвітило і проблему взаємовідносин людини (суспільства) й природи, що має в тому числі і гносеологічний аспект. Питання про можливість пізнання природи соціального розвитку вирішується дослідниками по-різному. Різне розуміння характеру розвитку соціальних систем визначає розмаїтість як уявлень про їхню безпеку, так і діяльності людини з її забезпечення.

Самовпевненість людини в її здатності осягнути природу суспільного розвитку дозволяє їй висувати соціально-історичні проекти побудови "ідеальної" держави, "світлого майбутнього" тощо. Оскільки соціально-історичний розвиток набуває характеру організованого руху до проголошених цілей, компоненти соціальної системи (політична, економічна й інша підсистеми) будуються в інтересах забезпечення упорядкованості, організованості і безпеки цього руху. Тоталітарне, закрите суспільство є наслідком реалізації штучно-поступального соціального руху, на чолі якого стоїть лідер-вождь (за Платоном – філософ), який краще за всіх розуміє мету й логіку розвитку. У закритому суспільстві система забезпечення безпеки покликана, тому, забезпечити саму можливість такого руху, виключивши будь-які відхилення від проголошених шляхів. Ця система містить у собі не тільки і не стільки діяльність спеціальних служб, скільки цілеспрямовану ідеологічну, політичну, економічну й іншу діяльність з відтворення всієї системної цілісності в кожному своєму елементі, що дозволяє усунути можливі впливи "деструктивних елементів", які ускладнюють реалізацію заданих зверху завдань. В результаті реальне буття суспільства планомірно укладається в прокрустове ложе штучних теоретичних схем.

Оскільки діяльність стосовно забезпечення безпеки спрямована на реалізацію суб'єктивних задумів, то вихід за межі об'єктивної логіки природного розвитку призводить до саморуйнування штучного стану соціальної системи. Гіпербезпека перероджується в гіпернебезпеку. Внаслідок того, що природа соціальної системи, незважаючи на всі зусилля людини, продовжує визначати її розвиток, закрите суспільство неминуче приходиться до свого самозаперечення. Прихильники відкритого суспільства вважають, що побудова глобальних соціально-історичних проектів є небезпечною внаслідок неможливості усвідомлення природи соціального розвитку. Тому надмірно активна діяльність людини призводить лише до заперечення природності соціальних процесів. У зв'язку з цим, все, що перешкоджає природному рухові, розглядається ними як небезпека. При цьому система забезпечення безпеки відкритого суспільства покликана забезпечити поступальний саморозвиток за допомогою своєчасного виявлення й усунення перешкод об'єктивно детермінованому соціальному рухові. Визначена модель соціальної системи (суспільства) породжує відповідні уявлення про безпеку, що по мірі досягнення суспільного визнання одержують парадигмальну форму існування.

Закрите суспільство є необхідною умовою послідовної реалізації ідеї захищеності. При цьому закрит-

тість відтворює захисну ментальність [10, с. 124-198], а та, у свою чергу – й саму закритість. Разом з тим, закриті суспільство містить у собі своє заперечення, оскільки змушено черпати енергію для свого розвитку зсередини, що рано чи пізно призведе до самопоїдання і саморуйнування.

Пануюча парадигма безпеки відбиває, як правило, усталену соціальну модель громадського життя, впливає на формування як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави. Тому, створюючи або реформуючи систему забезпечення безпеки, важливо зрозуміти пануючу парадигму.

В даний час теорія і практика забезпечення безпеки України переживає парадигмальний кризу, викликана тим, що колишня парадигма захищеності показала свою обмеженість, а нова поки ще не отримала свого оформлення.

Дослідження конкретних форм небезпеки і безпеки ускладнене двоїстою природою цих феноменів. Може здатися, що оскільки вони існують у суб'єктній формі, то найбільше уявлення про безпеку конкретної держави, у тому числі й України, можна отримати в результаті аналізу існуючих поглядів. Однак зробити це вкрай складно, оскільки ті самі події внаслідок суб'єктної природи феномена безпеки розглядаються в різних ціннісних системах координат і, відповідно, тлумачаться часом у прямо протилежних змістах. Точніше, саме в силу різних суб'єктивних основ їм надається різний зміст.

Безумовно, аналіз ситуації, що розвивається, у рамках певних ціннісних координат і конкретних умов дозволяє не тільки оцінити, але і прорахувати ступінь небезпеки тих або інших явищ відносно конкретного об'єкта, що дає можливість визначити рівень його безпеки. Однак розуміння безпеки України крізь призму одиничних, нехай навіть і значущих, подій можливо лише в межах цілісності, тобто в контексті загальної логіки розвитку українського суспільства. Частина неможливо зрозуміти поза цілим, більше того, вона відрізняється від самої себе залежно від того, частиною якого цілого вона розглядається. Наприклад, падіння курсу гривні в різних системах ціннісних координат може розглядатися і як зло, що призводить до знецінювання національного багатства України, і як добро, що підвищує рентабельність експорту, який стимулює перетікання капіталу в розвиток видобувної і переробної промисловості.

Разом з тим, оскільки глибинні підстави буття феномена безпеки суспільства лежать не в суб'єктивних уявленнях, а в об'єктивній природі речей, то необхідною умовою розуміння безпеки є реконструкція цілісності, що розкриває природу соціальної трансформації України. Оскільки соціальний розвиток (з урахуванням активної перетворюючої діяльності людини) – це природно-історичний процес, остільки й безпека соціальних систем може бути оцінена з точки зору їхньої відповідності природній логіці розвитку. У цьому контексті ступінь безпеки соціальної системи, наприклад, суспільства, тим вище, чим менше споруджено штучних перешкод на шляху природно-історичного розвитку. І навпаки, чим більше перешкод на шляху природного розвитку, тим у меншій безпеці знаходиться соціальна система.

Як **висновок** зазначимо, що якщо реальна держава заходить у протиріччя з об'єктивною логікою свого розвитку і природою речей, то ніяка, навіть сама могутня система забезпечення безпеки не в змозі відгородити її від краху. І навпаки, приведення держави у відповідність з логікою природного саморозвитку здатне сформувати міцний фундамент забезпечення її стійкості й безпеки. Таке розуміння здається перспективним у подальшій розробці проблеми забезпечення безпеки суспільства й держави.

Джерела та література.

1. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. – Харків: НУВС, 2003; Коломийцев В. Еще раз почему распался Советский Союз // Диалог. – 1998. – № 12. – С. 30-37; Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. – Харків: НУВС, 2003; Медведев Ж. Не гонка вооружений погубила СССР // Международная жизнь. – 1998. – № 1. – С. 105-110.
2. Мушакозди К. Политическая и культурная подоплека конфликтов и глобальное управление // Политическое исследование. – 1991. – № 3. – С. 5.
3. Закон України “Про основи національної безпеки України”. – Відомості Верховної Ради України. – № 39. – 26.09.2003.
4. Рыбалкин Н.Н. Природа безопасности // Вестник Московского университета. – Серия 7: “Философия”. – 2003. – № 5. – С. 36-52.
5. Алехнович С.О. Этнополитические аспекты формирования угроз национальной безопасности России // Национальная безопасность и геополитика России. – 2000. – № 5. – С. 11-13; Згуровский М.З., Доброногов А.В., Померанцева Т. Исследование социальных процессов на основе методологии системного анализа. – К.: Наукова думка, 1997; Барков В.Ю., Шехов О.В. Нові виклики міжнародній безпеці та позиціонування України в антитерористичній діяльності // Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2002. – С. 336-354; Кияк Т.Р., Молоствовцева В.П., Мазанова О.В. Україна та європейські фактори безпеки // Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2002. – С.324-336; Романович А.Л. Проблема безопасности в контексте устойчивого развития // Социально-гуманитарные знания. – 2003. – № 1. – С. 3-18.
6. Вагапов В.Б., Гончаренко О.М., Лисицин Е.М. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти // Наука і оборона. – 2001. – № 1. – С. 9-17; Картавцев В.С., Щуровський А.М., Яценко В.А. Незалежність України і її національна безпека: до визначення понять // Науковий вісник академії СБ України. – 1997. – № 3-4. – С. 5-11; Кулініч М.А. Україна в новому геополітичному просторі: проблеми регіональної та субрегіональної безпеки // Наука і оборона. – 1995. – № 12. – С. 9-14; Панфілов О.Ю., Смелянцев А.П. Соціальна безпека в контексті трансформаційних соціальних процесів // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХВУ, 2003 – Вип. 3 (18). – С. 44-51.

7. Вагапов В.Б., Гончаренко О.М., Лисицин Е.М. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти // Наука і оборона. – 2001. – № 1. – С. 9-17; Гончаренко О.М. Національні інтереси України та альтернативи стратегії безпеки // Глобальні трансформації та стратегії розвитку. – К., 1998. – С. 144-159.
8. Дзьобань О.П., Панфілов О.Ю. Національна безпека в контексті політичних засобів її забезпечення (соціально-філософський аспект) // Нова парадигма (Альманах наукових праць). – Вип. 35. – Київ-Запоріжжя. – 2004. – С. 111-119.
9. Поппер К.Р. Открытое общество и его враги. Т. 1.: Чары Платона. Пер. с англ. Под ред. В.Н. Садовского. – М.: Феникс, Международный фонд Культурная инициатива, 1992.
10. Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Калиновський Ю.Ю., Моїсєєва Н.І. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах: Монографія. – Харків, 2004.

Жиртуева Н.С.

ОСНОВНЫЕ ТИПЫ МИСТИЧЕСКОГО ОПЫТА ПРОСВЕТЛЕНИЯ

Украинское религиоведение на современном этапе уделяет большое внимание исследованию мистических учений. Это связано с формированием нового понимания религиозного феномена как субъективно-го опыта познания божественной реальности. Именно мистика дает возможность наиболее полно пережить опыт общения человека с Богом, а также воспитать целостную личность, которая преодолела хаос внутренних противоречий и раскрыла свой творческий потенциал. Поэтому с древнейших времен мистика является неотъемлемой частью всех религий и основной целью религиозной практики.

Неслучайно к исследованию феномена мистики обращались ранее такие авторы, как Э.Андерхилл, У.Джемс, К.Дюпрель, Ж.Маритен и др. Вместе с тем, остаются неразрешенными многие вопросы, которые могут стать темой отдельного исследования. Разные религии предлагают свои пути достижения мистического состояния, в контексте которых по-разному рассматриваются следующие вопросы: основная цель мистической практики, место человека в мире, характер его отношений Богом, практический путь и основные методы соединения с Абсолютом. Однако среди современных научных исследований нет тех, которые были бы посвящены проблеме типологизации мистического опыта, а также исследованию тех мистических учений, которые своей основной целью считают достижение просветленного состояния. Именно сравнительная характеристика мистических учений дает возможность определить значение их для воспитания целостной личности и выяснить, в какой мере мы можем обращаться к опыту прошлого.

Отдельные аспекты этой проблемы были рассмотрены в работах Э.Андерхилл, У.Джемса, В.Лосского, О.Хаксли, С.Хоружего, М.Элиаде. Однако её всестороннее исследование ещё не проводилось. Например, Э.Андерхилл, У.Джемс, О.Хаксли уделяют больше внимания исследованию феномена просветления, но не занимаются его типологизацией [1],[2],[3],[8]. В работах В.Лосского, С.Хоружего анализируются только особенности просветления в христианской мистике [3],[9]. М.Элиаде не исследует особенности практических методов достижения просветления в разных мистических учениях [10]. Поэтому целью данной статьи является исследование типов мистического опыта просветления, а также основных путей достижения этого состояния.

Просветление рассматривается в религиозных учениях как основная цель мистической практики, как идеал духовного совершенства, к которому устремляется дух верующего. Вместе с тем понимание сущности этого идеального состояния, а также основных путей его достижения не является единым для всех религий.

Можно выделить два основных пути к просветлению, которые разрабатываются в мировых религиях: *имманентный* и *трансцендентно-имманентный*. Первый тип мистики представлен, прежде всего, восточными религиями индуизма и буддизма, а также современными неорелигиями на основе индуизма. При рассмотрении имманентной мистики мы встречаемся с утверждением тождественности сущности человека и Бога, а также с отсутствием понятия личного Бога. Провозглашается единственно существующая Реальность, вечная и неделимая – Сознание. Есть всеобщее Сознание, переживаемое в непроявленной форме как Бытие (или Сознание), а в проявленном виде как появление Вселенной.

Согласно индуистской традиции эту Реальность чаще всего называют следующими именами: «Атман», «Брахман», «Сат-Чит-Ананда», «Бог», «Сердце», «джняна», «туриятита», «сахаджа стхити», «мауна». Все эти имена выражают различные аспекты единой неделимой Реальности.

Именем «*Атман*» называется истинное «Я» человека. Атман – это также истинное трансцендентное Сознание, безличное и всеобъемлющее. Согласно индуистской философии всего существуют четыре вида сознания: бодрствование, сон со сновидениями, сон без сновидений (глубокий сон) и Атман. Имя «*туриятита*» (или «превосходящее четвертое») существует для обозначения истинного сознания, в котором должен пребывать человек каждое мгновение своей жизни.

Просветленный учитель Шри Рамана Махарши замечает, что не следует путать Атман с индивидуальным «Я» (или Это), которое, в действительности не существует, будучи продуктом ума, загораживающим истинное переживание Атмана. Все люди формируют свое индивидуальное «Я», связанное с личным представлением о самом себе и своих отличиях от других людей. Как правило, «Я-мысль» опирается на материальные (телесные) особенности людей. Напротив, «Атман» - это та сущность, которая едина для всех и присутствует в каждом человеке. Поэтому осознание «Атмана» или истинной природы человека устраняет все границы между людьми, искусственно созданные умом.

Основная ошибка человека – это его самоотождествление с телом и умом, что является иллюзией, своеобразным сном сознания. Вместо того, чтобы воспринимать себя как *пространство сознания* (т.е. Атман), человек воспринимает себя как Тело, которое существует с точки зрения вовне направленного